

ИМА ЛИ МОЛК ВО ПРЕИСПИТУВАЊЕТО НА ГОЛЕМИТЕ ИМИЊА ОД МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ?

д-р Калина Малеска

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Клучни зборови: Пиреј, Петре М. Андреевски, современа критика

Вовед

Овој текст поаѓа од претпоставката дека критичкиот пристап кон анализа на одредени македонски книжевни дела, особено делата на оние автори што се сметаат за многу значајни во македонската книжевна историја, во последниве години не е многу сменет во однос на критичките пристапи што доминирале при крајот на минатиот век. Целта на ова истражување е да ја потврди или да ја негира оваа претпоставка низ примерот со критичките осврти за *Пиреј* од Петре М. Андреевски објавени во последниве десет години, поточно од 2006 до 2016 година. Со оглед на тоа дека секој критички осврт е неизбежно различен од секој друг, целта не е да се утврдат разликите од еден до друг поединечен критички текст, туку да се забележи употреба на одредена методологија во анализата и да се истражи дали во последната деценија има промени во методолошките алатки во однос на оние што се употребувале претходно.

Благодарение на прашањата и коментарите што беа изнесени по презентација на оваа тема на конференцијата *Критика и молк: читање на македонска литература и култура*, во овој текст ќе бидат наведени и неколку дополнителни точки што произлегоа од дискусијата, со цел да ги дообјаснам и пристапот и заклучоците од истражувањето.

Кус преглед на освртите пред 2006 година

Предмет на истражување на овој есеј се критичките осврти во последните десет години, па затоа тие ќе бидат во фокусот, додека само накратко ќе се наведат неколку критички текстови објавени пред 2006 година со цел да се забележи дали има разлики меѓу овие и поновите осврти. Меѓу авторите кои пишувале за романот *Пиреј* во првите две децении по неговото објавување се: Гане Тодорвски, Петар Т. Бошковски, Слободан Мицковиќ, Атанас Вангелов. Постојат многубројни разлики меѓу нивните текстови, а заедничка точка е позитивната евалуација, како и гледиштата што се однесуваат на наративните техники,

темите и мотивите во овој роман. Така, често се пишува за тоа дека Андреевски е свртен кон македонскиот амбиент, дека во *Пуреј* постои автохтоно доближување до нашето село, дека е забележителен живиот дијалог меѓу ликовите, како и тоа дека на еден свеж начин говори за селото. Во однос на лингвистичките и наративните аспекти, се истакнува богатата и прецизно избрана лексика, линеарното сиже во кое се вклопени две паралелни наративни нишки.

Уште една значајна заедничка карактеристика претставува тоа што овие автори говорат за тоа какви ефекти постигнал писателот Андреевски со својот роман, што сакал да претстави во него, кои новини во раскажувањето ги внел, па често го споменуваат името Петре М. Андреевски, упатувајќи на идеите на самиот писател. Специфичноста на оваа карактеристика доаѓа до израз откако ќе се спореди со некои теоретско-критички правци, како на пример деконструкцијата, коишто ги занемаруваат намерите на писателот при толкување на делото и го третираат делото како јазичен конструкт којшто и самиот може да содржи или генерира значења кои авторот немал намера да ги изрази (за ова поконкретно ќе стане збор подоцна).

Овде особено треба да се истакне родовото читање во обемната анализа на Наташа Аврамовска на творештвото на Андреевски, насловена *Травестија на усната историја*, објавена во 1999 година, каде што голем дел е посветен на романот *Пуреј*. Се анализираат наративните постапки при градење на романот, особено субјектот на искажувањето во рамковната повест, а се разработува и композицискиот аспект. Особено значајно е тоа што во оваа студија воведува пресврт во толкувањето на ликот на Велика; имено, овде за првпат Велика се анализира не како жртва и објект, туку како субјект на раскажувањето, што е и теоретски темелно аргументирано.

Други пристапи што се употребуваат во анализата на *Пуреј* пред 2006 година се: структуралистичкиот пристап во *Структурата на македонскиот роман* (1997) на Венко Андоновски, каде *Пуреј* се вклучува во семејството хипонимиски реалистични романи, а се анализираат знаците/постапките препознатливи за реалистичниот дискурст кои се користат во романот; како и критичкиот есеј на Рајна Кошка за *Пуреј* (2005), чија цел е да направи пресврт во хиерархијата според која гледиштата на Јон се надредени над оние на Велика, односно со анализата доаѓа до заклучок дека гледиштето на Велика му дава човечки лик на покрупниот план (историскиот согледан низ гледиштето на Јон).

Методологија

Со цел колку што е можно посеопфатно да се истражат текстовите посветени на *Пиреј* меѓу 2006 и 2016 година, ги истражував статиите напишани во книжевните списанија и зборници во определениот период, истовремено обидувајќи се да ги вклучам во анализата и книгите напишани на оваа тема. По излагањето на конференцијата, двајца книжевници ми укажаа на уште два објавени текста што не беа спомнати во излагањето, од кои едниот е објавен во Србија; овие два текста не успеав да ги најдам во периодот меѓу конференцијата и подготовката на оваа статија. Свесна сум дека веројатно остануваат и други пропуштени текстови што се занимаваат со романот на Андреевски – тоа беше и причина за големи дилеми дали воопшто да го испратам овој текст на разгледување до уредниците на зборникот. Од друга страна, никаде не постојат списоци на сите критики објавени за одредено дело, па секој есеј напишан за едно дело, без оглед на пропустите, или токму благодарение на нив, може да поттикне други истражувачи да го надополнат, критикуваат, негираат, што е многу значајно за негување на книжевно-критички дискусии.

Затоа, ги изложувам оние списанија чии изданија објавени меѓу 2006 и 2016 година успеав целосно да ги разгледам: *Спектар*, *Контекст*, *Зборник на Филолошкиот факултет*, *Литературен збор*, *Мираж*, *Блесок*, *Култура/Culture*, *Окно*; и оние чии изданија успеав делумно да ги разгледам, односно кои во најголем дел се покриени, но еден или неколку броја останале недостапни од различни причини: *Современост*, *Културен живот*, *Разноликост*.

Анализа на резултатите од истражувањето

Во списанието *Спектар* бр. 59 од 2012 се наоѓа текстот „„Вербалниот“ детаљ во „Пиреј“ (за женскиот стенограматски говор)“ од Луси Караниколова. Овој текст е дел од една обемна студија на Караниколова за детаљите во романите *Ана Каренина* од Л. Н. Толстој и *Пиреј* од П. М. Андреевски, издадена во 2013 година, поради што оваа книга исто така спаѓа во периодот со кој се занимава ова истражување. Бидејќи есејот во *Спектар* е дел од книгата, цитатите се преземени од книгата. Говорејќи за *Пиреј*, Караниколова вели: „И никој не останал рамнодушен заради многу нешта. Заради „откровението“ на големата метафора на пирејот, заради сообразноста со колективната

трагедија на едно време, сепак, не толку далечно, заради интензитетот на емоциите и сочувството во однос на човековата болка, страдање и стаменост“ (Караниколова, 2013: 229). Караниколова исцрпно го анализира детаљот во романот, при што се востановува една нова категорија детаљ – „вербален“ детаљ, којшто „подразбира апстрактност и идеалност. Тој содржи идеја за предметот на којшто се однесува“ (Караниколова, 2013: 228). „Вербалниот“ детаљ се анализира во дискурсот на Велика и се одвојуваат повеќе негови подвидови, а потоа тие се анализираат – на пример нивната сликовитост или нивната употреба за постигнување повисок степен на веројатност, а се разгледуваат и архаичните зборови, деминутивите и други лингвистички феномени.

Во *Литературен збор* LIV (2007), бр. 4-6, се наоѓа текстот „Јазикот на романот „Пиреј“ од Петре М. Андреевски“ на Димка Митева. Како што кажува и самиот наслов на оваа статија, а и фактот што таа е поместена во делот Јазик, текстот прави лингвистичка анализа, во која речениците од Пиреј се земени како корпус. Со други зборови, во фокусот на текстот не е книжевно толкување на романот.

Во *Окно* од 04.09.2014 се содржи текстот насловен „Војната низ двојна призма“ на Роберт Алаѓозовски. Алаѓозовски потсетува на некои од позитивните критики на *Пиреј* искажани во текот на годините по објавувањето на овој роман. „Иако го избегнува експлицитното именување, Петре М. Андреевски за идејата на неуништливоста на народот го врзува самото, симболично име на романот, и мотото кое стана едно од најцитираните синтагми во децениите по објавувањето на романот. Троскотната трева пиреј е симбол на неуништливиот и непокорлив народ,“ (Алаѓозовски, 2014) се вели во текстот, со што се укажува токму на идејата што авторот имал намера да ја пренесе низ зборовите од мотото.

Во „Високи естетски вредности“, што претставува предговор кон изданието на *Пиреј* од 2008 година, Веле Смилевски вели дека овој роман ги афирмира креативните можности на Петре М. Андреевски „на планот на романескната уметност, со резултат што се вбројува меѓу најбележитите, трајни вредности на нашата литература“ (Смилевски, 2008: 11). Овде е даден и приказ на романот, а се укажува и на структурата на романот, во која ликовите на Јон и Велика ја преземаат од авторот функцијата да раскажуваат: „Таа замена на авторовото јас е во функција на еден од можните начини на трансформација на објективната реалност во романескната реалност што во случајот се покажал како

извонредено делотворен“ (Смилевски, 2008: 12). Освен значењето на раскажувањата на Јон и Велика, се истакнува и важноста и функцијата на ликот на Лазор Ночески. Дадена е и констатацијата дека *Пуреј* е „своевидна студија за насилството и злото и токму од таа позиција овој роман е афирматор на хуманите, на човечките вредности“ (Смилевски, 2008: 15).

Во периодот за кој станува збор, *Пуреј* е анализиран и од страна на Лорета Георгиевска-Јаковлева во нејзината книга *Идентитети*, во делот што се занимава со родовите претстави врз примерот на романите *Пуреј* од Петре М. Андреевски и *Ервехе* од Луан Старова. Георгиевска-Јаковлева се занимава со наративното градење на женскоста во еден патријархален систем, па во овој контекст наведува дека „моделот на женскост подразбира потчинетост на жената кон мажот, нејзино сместување во приватната сфера како сопруга и мајка, третман на прекрасен предмет чија функција е размножувањето, а основниот извор на нејзиното задоволство се идентификува во нејзината комплетна посветеност на останатите членови на семејството,“ (Георгиевска-Јаковлева, 2012: 157). Георгиевска-Јаковлева низ текстот потенцира дека, и покрај сликата за доминацијата на патријархалното во општествената реалност во времето во кое е сместено дејствието, сепак во *Пуреј* рамноправно се „воведува женскиот глас во услови на крупни општествени промени“.

Заклучок

Од наведените примери може да се заклучи дека претпоставката од којашто тргна ова истражување е делумно потврдена а делумно негирана, односно не постои молк во анализа на големите имиња од македонската книжевност, конкретно прикажано преку примерот со *Пуреј*, во последново десетлетие, но постои недостиг на преиспитување. Имено, во периодот меѓу 2006 и 2016 година, се појавуваат неколку текстови (овде се разгледани пет) што се занимаваат со романот на Андреевски од различни аспекти: лингвистички, наративен, феминистички, се говори за симболиката, како и за вредностите што се промовираат низ романот.

Истовремено, анализираните осврти тие не го преиспитуваат романот. Би можело да се забележи дека е отсутно еден вид толкување – засновано на пристап што се обидува да изнајде што романот би можел да значи и што би можело да се разбере од него. Низ два

примери и кратко објаснување – многу кратко, бидејќи фокусот на овој текст не е на моја анализа на *Пиреј*, туку на критиката за *Пиреј* – ќе се обидам да објаснам што подразбирам под ова.

Во својата основна форма во однос на книжевно толкување, деконструкцијата истражува што би можел да значи самиот текст, односно не трага по некоја вистина што се крие во текстот, туку го анализира текстот како јазична структура што содржи и пренесува некакво значење, без оглед на намерите на авторот, па некогаш ова значење може да биде дури и спротивно на намерите на авторот. Таков може да биде случајот со мотото: *„Пиреј е троскотна трева, а некои ја викаат и Коштрева. Ама ти колку сакаш кошкај ја, корни ја, куби ја, таа пак не умира. Само малку да се допре до земјата и пак ќе се фати, ќе оживи, ќе потера. Ништо не ја ништи таа трева“* (Андреевски, 2008: 71). Врз основа на ова мото, критичарите често го толкуваат пирејот како симбол на опстојувањето и непокорот на народот. Но, ако внимателно се анализира неговиот текст, може исто така да значи и неспротивставување на злото, со оглед на тоа дека остава да биде искорнет, искубан, не спротивставувајќи се на оној што го корне и ништи, туку преживувајќи ги пасивно сите измачувања. Секако, во буквална смисла и невозможно е да се спротивстави, но ако се земе предвид симболичното значење, и ова толкување може логично да произлезе од текстот на мотото и да предочи можно поинакво разбирање на македонскиот народ и на нашата историја и култура.

Вториот пример се однесува на феминистичкиот аспект, и во оваа смисла е многу интересен гласот на Велика. Како што беше споменато, Аврамовска истакнува дека Велика е субјект на раскажувањето, а Георгиевска-Јаковлева наведува дека преку Велика се воведува и женскиот глас во романот рамноправно со машкиот, но женскоста се гради во еден патријархален систем. Би се надоврзала на овие гледишта, но дополнително говорот на Велика овозможува да се отиде и подалеку во феминистичкото толкување: не само што патријархатот наметнува потчинетост, туку и гласот на Велика, иако е женски глас, сепак е глас на патријархатот: имено, самата Велика во својот дискурс го поддржува патријархатот – сосема доброволно и помирливо го прифаќа своето место како „нива“ (Андреевски, 2008: 101), односно улогата на раѓање деца, грижа за нив, што паѓа целосно врз нејзини плеќи, и целосна потчинетост и служење на мажот, без никакви индикации за макар некаков внатрешен револт.

Пристапот во овие два примера не е евалуативен, така што тие немаат за цел да дадат негативно толкување на споменатите елементи од романот, туку да истражат повеќе нивни можни толкувања. Вредноста на книжевните дела често се согледува и низ нивниот потенцијал да поттикнат што повеќе дискусии, потенцијал што *Пиреј* несомнено го има за уште бројни други истражувања. Така, во досегашните книжевно-критички пристапи постојат бројни различни методи на интерпретација, а најприсутна е потрагата по значењето – вистинското значење, „откровение“ – што навидум постои објективно во романот, како и истражување на неговата „трајна вредност“, анализа на механизмите со кои романот успеал да стане уверлив и веродостоен, анализа на идеите што ги промовира и симболиката што се смета за јасна и недвосмислена, како и претпоставката дека читателите слично реагираат на романот („никој не останал рамнодушен“). Со други зборови, се анализира она што го има во романот, она што се содржи во него, но изостанува пристапот дека од романот би можеле да произлезат и други – па дури и меѓусебно контрадикторни – значења, надвор од намерите на авторот, или, со други зборови, изостанува сомнежот во постоење на објективно значење.

Литература:

- Аврамовска, Н. 1999. *Травестија на усната историја – раскажувачкиот криптограм на Петре. М. Андреевски*, Скопје: Институт за македонска литература.
- Алаѓозовски, Р. 2014. Војната низ двојна призма. *Окно*, 4 септември 2014.
- Андоновски, В. 1997. *Структурата на македонскиот реалистичен роман*. Скопје: Детска радост.
- Андреевски, П. М. 2008. *Дениција. Пиреј*. Битола: Микена.
- Вангелов, А. 1980. Првата војна и македонското прашање. Поговор кон: Петре М. Андреевски *Пиреј*. Скопје: Мисла.
- Георгиевска-Јаковлева, Л. 2012. *Идентитет(и)*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Караниколова, Л. 2013. *Деталот во „Ана Каренина“ и „Пиреј“*. Скопје: Феникс.
- Караниколова, Л. 2012. 'Вербалниот' детал во „Пиреј“ (за женскиот стенограматски говор). *Спектар* бр. 59. 60-69.
- Кошка, Р. 2004-2005. 'Месечината на перница'; женскиот глас и гласот на текстот во 'Пиреј' на Петре М. Андреевски. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*, книга 30.
- Митева, Д. 2007. Јазикот на романот „Пиреј“ од Петре М. Андреевски. *Литературен збор* LIV, бр. 4-6. 33-52.
- Мицковиќ, С. 1990. Кон творештвото на Петре М. Андреевски. *Збор и разбор*. Скопје: Наша книга.
- Смилевски, В. 2008. Високи естетски вредности. Предговор во: Петре М. Андреевски. *Дениција. Пиреј*. Битола: Микена.
- Смилевски, В. (ур.). 1990. *Македонскиот расказ*. Скопје: Македонска книга.
- Стојменска-Елзесер, С. 2012. Библиските алузии во современиот македонски роман. *Контекст* бр. 10.
- Тодоровски, Г. 1990. Уметност *Sui Generis*. *Македонскиот расказ*, приредил Веле Смилевски. Скопје: Македонска книга.

IS THERE SILENCE IN THE REEXAMINATION OF THE RENOWNED AUTHORS IN MACEDONIAN LITERATURE?

Kalina Maleska

Summary:

The starting point of this text was the assumption that the critical approach in analyzing certain Macedonian literary works, especially the works of those authors who are considered to be very important in the Macedonian literary history has not changed greatly in the recent years in comparison to the critical approaches that dominated near the end of the last century. The aim of this research was to either confirm or deny this assumption through one example: the example with the critical analyses of *Пупеј* by Petre M. Andreevski, which were published in the period 2006-2016. Taking into consideration the fact that each critical essay is inevitably different from any other essay, the aim was not to point out differences from one critical text to another, but to trace the use of certain methodology in the analysis, and to examine if there are novelties in the use of methodological tools. The results from this text have shown that there is no silence in the reexamination of *Пупеј*, or, in other words, that this novel is the subject of various articles using different critical approaches; one of the approaches that have not been used in the articles examined here is the deconstructive method, that is, the examination of various potential implications that could be drawn from the text itself without involving the author's intentions.